

Т. В. Савелко,
к. е. н., Академія муніципального управління

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ЯК НАЙВАЖЛИВІШИЙ ІНСТРУМЕНТ МОБІЛІЗАЦІЇ І ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ВНУТРІШНІХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

Обґрунтовано необхідність, суть та причини банківської інвестиційної діяльності. Досліджено інвестиційну діяльність банку як складову управління активами, а портфель інвестицій для банку — як один із основних інструментів управління активами і пасивами, що забезпечує ефективність функціонування самого банку.

A necessity, essence and reasons of bank investment activity, is grounded. Investment activity of bank is explored as constituent of asset management, and brief-case of investments for a bank — as one of basic instruments of assets and liabilities management, that provides efficiency of functioning of bank.

Ключові слова: банківська система, джерела фінансування, інвестиції, інструменти управління, структурні перетворення.

ВСТУП

Трансформаційні процеси в економіці України, її структурна перебудова вимагають значних інвестиційних ресурсів. Визначальну роль у джерелах фінансування інвестицій реального сектора економіки відіграють внутрішні накопичення господарств у формі власних коштів та амортизаційних відрахувань. Однак ринкові економічні реформації в Україні не сприяли створенню належних заощаджень і нагромаджень у виробників, посередників та споживачів. Тому нині в Україні, коли обсяги бюджетного фінансування структурних перетворень в інвестиційній сфері різко скоротились, для нормалізації відтворювального процесу, поживлення інвестиційної діяльності суб'єктів економіки першорядним завданням є залучення до інвестування ресурсів банківської системи. У ринковій економіці банківська система як інвестиційний посередник акумулює значні обсяги тимчасово вільних грошових капіталів підприємств і грошові вклади населення, які, своєю чергою, виступають економічною передумовою формування інвестиційного потенціалу комерційних банків і банківської системи загалом.

Банківська система є найбільш стійким і стабільним сегментом національної економіки. Водночас вона стає найважливішим інструментом мобілізації і перерозподілу внутрішніх фінансових ресурсів, складовою інвестиційного процесу. Між тим, динамічність розвитку банківського сектора, конкурентне середовище вимагають від банків диверсифікації розміщення їх ресурсної бази та пошуку нових джерел доходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти. Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О.В. Батури, В.В. Бочарова, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, В.І. Грушка, М.П. Денисенка, О.В. Дзюблюка, В.С. Загорського, Б.Л. Луціва, І.О. Лютого, В.М. Матвієнка, А.М. Мороза, В.І. Міщенко, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, С.К. Реверчука, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших. В останні роки теоретичні та практичні аспекти інвестування та його державного регулювання знайшли висвітлення у науко-

вих працях вітчизняних вчених-економістів: І.О. Бланка, Г.І. Башнянина, А.С. Галь-чинського, В.М. Гейця, Б.В. Губського, А.Ф. Гойка, А.І. Загороднього, В.І. Карсекіна, М.І. Крупки, В.Д. Лагутіна, Т.В. Майорової, І.Р. Михасюка, С.В. Мочерного, А.М. Поручника, П.С. Рогожина та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— обґрунтувати необхідність, суть та причини банківської інвестиційної діяльності;

— дослідити інвестиційну діяльність банку як складову управління активами, а портфель інвестицій для банку — як один із основних інструментів управління активами і пасивами, що забезпечує ефективність функціонування самого банку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна банківська система, будучи найбільш динамічною сферою економіки, водночас є найбільш ризикованою. Тому для підтримання життєдіяльності банків важливим є збереження коштів вкладників шляхом мінімізації ризиків та отримання достатніх прибутків. "Будучи господарським суб'єктом економіки і реалізуючи банківські операції, досягаючи їх злагожденості й збалансованості, комерційні банки змушені забезпечувати свою стійкість, надійність, дохідність й стабільність функціонування" [4, с. 9].

Необхідною умовою фінансової надійності банків, основними напрямками подальшого забезпечення їх стабільної прибуткової діяльності є збільшення і поліпшення якості та структури активів за рахунок збільшення частки дохідних активів, серед яких важливе місце посідають інвестиційні вкладення, в тому числі вкладення в цінні папери.

Вкладення в цінні папери за значущістю та обсягами посідають друге місце серед активних операцій банку після кредитування. І хоча надання кредитів залишається головною функцією банків, дедалі частіше банки переглядають структуру активів, ставлячи собі на меті збільшення частки портфеля цінних паперів у сукупних активах. У міжнародній банківській діяльності на придбання цінних паперів банки спрямовують значну частину коштів, за оцінками фахівців — від 1/5 до 1/3 грошових ресурсів. В українських банках частка портфеля цінних паперів у сукупних активах значно нижча і становить нині лише 5—10% [6, с. 194].

Отже, необхідність здійснення банками інвестиційних вкладень пов'язують, насамперед, з прагненням банків досягти найбільшої дохідності за одночасної підтримки своєї платоспроможності. Загалом це зводиться до проблеми забезпечення банком своєї ліквідності. Значною мірою вирішення цих завдань залежить від здійснюваної банком політики залучення грошових ресурсів (управління пасивними операціями) та від політики прибуткового розміщення банківських ресурсів (управління активними операціями). Водночас, якщо банк у своїй діяльності робить ставку на отримання швидких і високих доходів від активних операцій, він тим самим втрачає свою ліквідність, наражаючи себе на ризик стати неплатоспроможним, і, навпаки, якщо банк надає перевагу високому рівню своєї ліквідності, він як правило, втрачає дохідність. За таких умов виникає по-

треба в інвестиційних операціях — особливому інструменті, який давав би можливість максимізувати доходи і ліквідність, був би основним джерелом підтримки банківської ліквідності і платоспроможності.

Сьогодні проблема ліквідності вітчизняних банків набуває особливої актуальності. Не можна не погодитись з окремими вченими-економістами, що ліквідність завжди йде попереду, без неї банк не відкріє своїх дверей: з нею будь-який банк може розпоряджатися часом, щоб вирішити свої основні проблеми [8, с. 459]. Ліквідність виступає як необхідна й обов'язкова умова платоспроможності, контроль за дотриманням якої є основним у діяльності банку. Обсяг поняття "платоспроможність" дещо ширший за обсяг поняття "ліквідність". Ліквідність — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, тоді як платоспроможність — це здатність банку своєчасно й повністю виконувати свої платіжні зобов'язання.

Забезпечуючи необхідний рівень ліквідності, банку важливо не мати в надлишку ліквідні кошти, оскільки це знижує можливості одержання доходів. Тобто перед банками постає проблема: "ліквідність — прибутковість", — вирішення якої можливе за умов точного передбачення зміни вкладів і попиту на кредити й інвестиції, і на цій основі визначення необхідних ліквідних коштів. Однак на практиці здійснювати такі передбачення досить складно, тому проблему "ліквідність — прибутковість" слід вирішувати шляхом диверсифікації банківських операцій, насамперед розширення інвестиційних вкладень банку.

Розглянемо причини активізації інвестиційної діяльності банків детальніше в світлі новітніх здобутків економічної науки.

Необхідність здійснення банками інвестиційних операцій в сучасній економіці зумовлена тим, що [1, с. 195]:

— по-перше, не завжди всі наявні кошти можуть бути розміщені у формі кредитів, а дисбаланс активно-пасивних операцій призводить до втрати потенційних доходів;

— по-друге, значна частина кредитів найчастіше є неліквідною, істотна їх частка може бути не повернута позичальником (особливо за умов нестабільної економіки), наслідком чого є загальна нестабільність банку;

— по-третє, діяльність більшості банків (особливо середніх і дрібних) стосується певного економічного регіону. Отже, зниження ділової активності в ньому дестабілізує стан кредитного портфеля і тому вибір активних операцій банку повинен бути тісно пов'язаний з інвестиційним перерозподілом вільних ресурсів на грошових ринках і ринках капіталів.

А.Т. Головка, В.І. Грушко, М.П. Денисенко необхідність інвестиційних операцій банків пов'язують з розширенням дохідної та клієнтської бази банку і створенням структури їх комплексного обслуговування, зміцненням конкурентної позиції банку на ринках та зниженням загального ризику банківської діяльності [2, с. 292].

Б.Л. Луців стверджує, що комерційні банки не проводять достатньо активних операцій з кредитування реального сектора економіки, тому вимушені інвестувати вільні активи в різноманітні види фінансових інструментів, наділені найменшим ступенем ризику і великим ступенем ліквідності, тим самим частково вирішуючи

проблему ліквідності всього банку [4, с. 17].

Інвестиційна діяльність банку належить до активних операцій, а інвестиції — до активів банку. Інвестиційна діяльність банків відрізняється від банківських кредитних операцій деякими особливостями.

По-перше, інвестиції мають знеособлений характер, а кредитні угоди укладаються з конкретними юридичними чи фізичними особами.

По-друге, в процесі інвестування в цінні папери комерційні банки виступають кредиторами і є ініціаторами таких заходів, а при кредитуванні вони виступають також кредиторами, але ініціатором угод виступає позичальник.

По-третє, позика видається переважно на короткий строк і на основі принципів повернення і забезпеченості, а інвестиції, наприклад, в цінні папери здійснюються без дотримання таких принципів.

По-четверте, інвестиції здійснюються для забезпечення ліквідності балансу банку, тоді як кредитні операції мають низьку ліквідність і здійснюються з метою одержання банком доходів.

По-п'яте, інвестуванням забезпечується підтримка вторинних резервів банку, тоді як кредитні операції є основою його діяльності.

У результаті банківської інвестиційної діяльності формується інвестиційний портфель банку. Основною метою формування інвестиційного портфеля банку є отримання доходів у майбутньому у будь-якій формі. Водночас для банків специфіка проявляється, з одного боку, у тому, що метою довгострокових фінансових інвестицій банку є не тільки отримання прибутку від безпосередньої участі у капіталі підприємства, а й отримання контролю над ним з метою залучення у банк додаткових фінансових потоків; а з другого — у тому, що можливість інвестування банком коштів на довгостроковій основі залежить від характеру та обсягу сформованої ресурсної бази. Нині, зауважує Б.Л.Луців, банкам ще не вдалося закумуляувати суттєві грошові ресурси на довгостроковій основі, які могли б бути використані як інвестиційні [4, с. 64]. На його думку, участь банків у інвестуванні економіки залежатиме від їх здатності залучити кошти найбільш масового потенційного інвестора — населення.

Інвестиційну діяльність банку можна розглядати як складову управління активами [6, с. 262—263], а портфель інвестицій для банку — як один із основних інструментів управління активами і пасивами, що забезпечує ефективність функціонування самого банку. При цьому банк може керуватись різноманітними, інколи суперечливими, цілями: підтримка необхідної ліквідності, одержання прибутку, збереження коштів до появи альтернативного більш вигідного їх розміщення, зменшення ризиків шляхом диверсифікації вкладень тощо. Так, підтримка необхідної ліквідності вимагає розміщення активів у високоліквідній формі, тоді як одержання прибутку спонукає банки здійснювати операції, що можуть призводити до формування активів з низькою ліквідністю: довгострокових кредитів, лізингового фінансування тощо.

Дослідження суті банківських інвестиційних операцій та структури інвестиційного портфеля банку є важливим як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

Між тим, використовувана у наукових дослідженнях термінологія та понятійний апарат у галузі банківського інвестування потребують подальших розробок і уточнень.

Насамперед, відзначимо, що термін "інвестиції" отожднюється з латинським "investire", що означає "одягати", "вкладати", або з англійським "investments", що означає "капітальні вкладення". У першому випадку це означало не просто одягати святковий одяг, а засвідчувало через процедуру одягання прийняття певного високого сану [7, с. 95]. У середньовіччі процедура затвердження феодалом васала в управління своїм володінням називалась "інвеститурою". Це ж слово пізніше означало призначення настоятелів парафій, під управління яких передавались церковні землі разом з населенням. В обох випадках це була церемонія величнього одягання ("убирання") та надання повноважень. З економічних міркувань інвеститурою забезпечувала інвестора доступом до ресурсів із підпорядкованих територій і можливість брати участь в управлінні даними територіями і відповідно їхніми ресурсами. З одного боку, це була інтенсивна експлуатація населення цих територій, що забезпечувала отримання додаткових доходів, а з іншого — чинник розвитку, але за умови вмілого управління [7, с. 96].

Поступово термін "інвестиція" наповнювався новим змістом і використовувався в різних сферах діяльності, але через масовість вживання у грошовій сфері (довгострокові вкладення капіталу в певну авантюру (підприємство)) став загальноновизнаним [7, с. 99]. Окремі вітчизняні розробки з теорії інвестування велись ще до другої світової війни [5, с. 80]. У зарубіжній літературі наукові підходи до інвестування формувались на основі вчення про фінанси. Саме в межах теорії фінансів сформувалась прикладна дисципліна "інвестиційний менеджмент як наука", присвячена методології та техніці управління інвестиціями компанії. Інвестиційний менеджмент включає три взаємопов'язаних напрями, які становлять серцевину процесу управління інвестиціями компанії [5, с. 81—82]:

- 1) інвестиційну політику (тобто дії, пов'язані з розміщенням інвестиційних ресурсів);
- 2) управління джерелами коштів (тобто звідки брати кошти і якою повинна бути оптимальна структура джерел фінансування);
- 3) дивідендну політику (у яких обсягах та в якій формі виплачувати дивіденди).

На той час в економічній літературі [5, с. 90] вважалося, що початком зародження теорії інвестування є перша половина 50-х років. Саме тоді з'явилися праці М.Марковіца, присвячені розробці сучасної теорії інвестиційного портфеля. М. Марковіц виклав методологію ухвалення рішень у галузі інвестування та запропонував відповідний науковий інструментарій.

Розвитку теорія інвестування набула у дослідженнях, присвячених цінним паперам, створенню концепції ефективності ринку капіталу, моделям оцінки ризику та доходності та їх емпіричному підтвердженню, розробці нових фінансових інструментів тощо.

Заслуговує на увагу трактування терміна "інвестування", яке наводить У.Шарп у книзі "Інвестиції", де він пише, що термін "інвестувати" означає "розлучитися" з

грошима сьогодні з тим, щоб отримати їх більше у майбутньому [10, с. 306].

У вітчизняній економічній теорії і практиці поняття "інвестиції" почало вживатись на початку 90-х років ХХ ст., що пов'язано з зародженням ринкового реформування економіки країни. Усі ці перетворення вимагали значних довгострокових вкладень капіталу. До того часу в країні з командно-адміністративною економікою категорію "інвестиції" як теоретики, так і практики ототожнювали з терміном "капітальні вкладення". Більшість авторів трактувало це поняття як сукупність витрат, які реалізуються в формі довгострокових вкладень капіталу в галузі народного господарства або як одноразові витрати на створення нових, а також на розширення, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних фондів реальної сектору економіки.

В Україні та інших країнах з перехідними економіками поштовхом для розвитку теорії інвестицій стало проведення приватизації, становлення системи приватного підприємництва та конкуренції. Вершиною досліджень можна назвати 90-ті роки ХХ ст., коли проблематично теоретичного осмислення категорії "інвестиції" та пов'язаних із цим поняттям процесам приділялося особливо багато уваги. Поступово, із формуванням основ ринкових відносин у країнах з перехідною економікою, починають змінюватися наукові розуміння сутності інвестицій як капітальних вкладень, з'являються та розвиваються суть ринкових підходів щодо форм, методів і принципів інвестиційної діяльності, оцінки її ефективності.

На мікрорівні інвестиція — це, насамперед, будь-який інструмент, у який можна вкладати кошти для отримання прибутку (доходу). На макрорівні інвестиції забезпечують фінансування механізму зростання і розвитку економіки країни [3, с. 90].

Н.О. Татаренко та А.М. Поручник вважають, що інвестиції є найважливішим джерелом економічного зростання, засобом збільшення капіталу та засобом надання соціальних послуг. На їх думку, теорія інвестиційної діяльності еволюціонувала від звичайної констатації фактів до сучасного розуміння процесів інвестування як основи моделі економічного прогресу. Економічна природа інвестицій, за їх твердженням, полягає у використанні додаткової частки суспільного продукту, національного доходу для збільшення кількості та поліпшення якості елементів продуктивних сил суспільства [9, с. 59].

Такої ж думки дотримуються С.К. Реверчук, В.В. Ступницький та й сам автор, стверджуючи, що економічна природа інвестицій розкривається тільки процесом розширеного відтворення, а саме через використання частини національного доходу для збільшення внутрішнього валового продукту [7, с. 30]. На нашу думку, інвестиції — це грошове вираження майнових та інтелектуальних цінностей, які користуються попитом у підприємців і служать для формування їх прибутку.

За своєю суттю інвестиції є надзвичайно складним поняттям, що інтегрує в собі різні економічні процеси, які впливають на виробництво, розподіл, обмін та споживання національного продукту, тобто вони є фундаментальною основою суспільного відтворення. Процес

розширеного відтворення для приватного власника становить економічну природу інвестицій, але відмінність у тому, що видатки на розширене відновлення є заощадженнями власника.

На мікрорівні інвестиції у розвиток економічної власності — це витрати на заробітну плату, вдосконалення процесу ціноутворення, на управління власністю, на випуск акцій, виплату дивідендів, на трансформацію однієї форми власності (наприклад, приватної) в іншу (наприклад, створення закритого акціонерного товариства) та ін.

ВИСНОВКИ

На підставі викладеного доходимо висновку, що теоретичне і практичне трактування суті поняття "інвестиції" не збігаються. У теорії під інвестиціями розуміють довгострокове вкладання коштів у будь-яку галузь економіки з метою отримання прибутку, тобто будь-яку поточну діяльність, яка збільшує здатність економіки виробляти товари і надавати послуги в майбутньому. Водночас інвестиції — це не тільки фізичне інвестування, але і вкладання капіталу у людський фактор — отримання освіти, нагромадження знань, розвиток здібностей, які зосереджуються у трудових ресурсах. Однак у системі національних рахунків ООН, виходячи з практичних міркувань, під інвестиціями розуміють тільки фізичне інвестування.

Отже, враховуючи розглянуті підходи, найбільш повним визначенням інвестицій є таке: інвестиції — це вкладення капіталу (інвестиційних ресурсів) у будь-яку галузь економіки з метою отримання доходу чи прибутку або в будь-яку поточну діяльність, яка збільшує здатність економіки відтворюватись на розширеній основі.

Література:

1. Васюренко О.В. Банківський менеджмент. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 320 с.
2. Головка А.Т., Грушко В.І., Денисенко М.П. та ін. Система банківського менеджменту: навч. посіб. — К.: Фірма "ІНККОС", 2004. — 480 с.
3. Лук'яненко Д.Г., Губський Б.В., Мозговий О.М. та ін. Міжнародна інвестиційна діяльність: підручник / За ред. Д.С. Лук'яненка. — К.: КНЕУ, 2003. — 387 с.
4. Луців Б.Л. Інвестиційний банківський портфель. — К.: Лібра, 2002. — 192 с.
5. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2003. — 376 с.
6. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. — К.: КНЕУ, 2004. — 468 с.
7. Реверчук С.К., Ступницький В.В., Вовчак О.Д. Приватне інвестування в економіці України (на прикладі малих підприємств): монографія. — Львів: ВПВ ЛЦНТЕІ, 2002. — 271 с.
8. Синки Дж.Ф. Управление финансами в коммерческом банке: пер. с англ. — М.: Catallaxy, 1994. — 820 с.
9. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій: навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.
10. Шарп У.Ф., Бэйли Г. Дж. Инвестиции: пер. с англ. — М.: Инфра — М., 1997. — 1042 с.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.